

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان ایلام

آشنایی با آداب و رسوم مردم ایلام

درس ۹

فرهنگ؛ مجموعه‌ای است که شامل دانستنی‌ها، اعتقادات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین و سنن و به‌طور کلی تمام چیزهایی می‌گردد که فرد به‌عنوان عضوی از جامعه‌اش کسب می‌کند.

به‌نظر شما شناخت و حفظ فرهنگ و آداب و رسوم محلی چه ضرورتی دارد؟
مردم ایلام آزادمنش و دین‌دار، مهمان‌نواز، راستگو، سلحشور و میهن‌دوست‌اند و از گذشته بر حفظ این خصوصیات مثبت خود مصمم بوده‌اند و در میان ملت بزرگ ایران از ویژگی‌های زبانی، پوشش و آداب و رسوم خاصی برخوردارند و درگذر تاریخ این خصوصیات را حفظ کرده‌اند.
امروزه متأسفانه برخی از باورها و ویژگی‌های فرهنگی استان دچار دگرگونی شده؛ یا در حال فراموشی است.

فعالیت

به‌نظر شما علل و عوامل دگرگونی فرهنگ عملی در استان چیست؟ در این زمینه تحقیق کنید.

منشأ نژادی

ساکنان اولیه ایلام از اقوام گوتی و کاسی بوده‌اند و با ورود آریایی‌ها به سرزمین ایران، شاخه‌های مادها در نواحی زاگرس ساکن شدند که امروزه به‌نام اقوام کرد و لر شناخته می‌شوند. این اقوام فرزندان پاک سرشت ایران‌اند که از روزگاران دور، حافظ شکوه سرزمین و پروراندۀ آیین و فرهنگ ایران بوده‌اند.

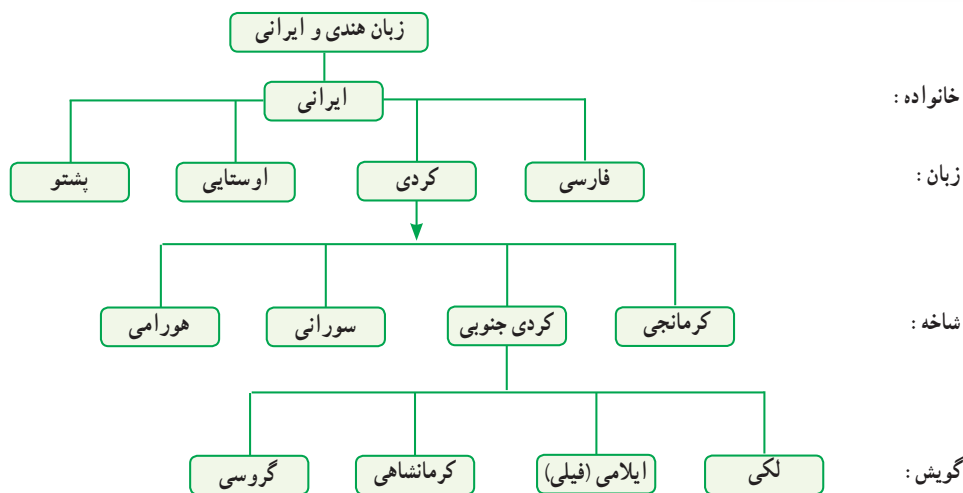
فعالیت

به‌نظر شما اقوام کرد و لر در یکپارچگی و ماندگاری ایران چه تأثیری داشته‌اند؟ از دبیر خود کمک بگیرید.

زبان

اکثریت ساکنان استان ایلام به زبان کردی و بخشی نیز با زبان لری و عربی صحبت می‌کنند. گویش‌های کردی ایلام از شاخه‌های زبان کردی جنوبی است که در نمودار ۱-۳ نمودار خانواده کردی مشخص شده است. ادبیات کردی با رسم الخط فارسی و تعدادی علائم قراردادی خاص نوشته می‌شود.

شکل ۱-۳- خانواده زبان کردی

ادبیات شفاهی در استان : ادبیات شفاهی، مجموعه عقاید، شعرها، ترانه‌ها، ضرب‌المثل‌ها، افسانه‌ها و متل‌ها، سخنان ساده، معماها، چیستان‌ها و تصنیف‌های عامیانه مردم این سرزمین است که از هزاران سال پیش تاکنون نسل به نسل به ما رسیده و گنجینه فراوانی را در فرهنگ ایلامی به وجود آورده است.

شما نیز مواردی از ادبیات شفاهی را که در محل زندگی‌تان رایج است با کمک خانواده تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.
ضرب‌المثل‌های محلی : ضرب‌المثل نوعی ظرافت ادبی است که به صورت استعاره مرکب و با لفظ اندک و معنی بسیار بیان می‌شود، به طور مثال؛

«نه ر به دگه ر نه و شه ل و کوور ده باوان نیه مینینگ»	مفهوم؛ نفی فضولی و بدگویی
«کور خاس مال نه را چوه یه، کور گه ن مال نه را چوه یه»	مفهوم؛ تفاوت‌های فردی و شایستگی
«داره ر چه ی به ر گه ری سه ر چه مه نی»	مفهوم؛ انسان هر قدر با فضیلت‌تر و عالم‌تر، متواضع‌تر
«خودا یه ی ده ر به سی سه د ده ر واز که ی»	امیدواری

پیشتر بداندیم

قصه‌ها و داستان‌های محلی :

قصه‌ها و داستان‌های ایلامی توسط افرادی تیزهوش و خوش ذوق نسل به نسل راه پربین و خم هزاره‌ها را پیموده تا به ما رسیده است، بنابراین از لحاظ قدمت و پیام بسیار با ارزش هستند به عنوان نمونه، یکی از داستان‌های کوتاه که توسط یکی از نویسندگان و دبیران ادبیات ایلام نوشته شده است مطالعه بفرمایید که افراد جامعه را به فعالیت سالم اجتماعی و سازندگی، تشویق می‌کند.

چهل درویش

ئو فوشن روژئی روژگاری ده دهوران وهرین (قدیم)، هه دهئ ئیلام خوهمانه چل ئهفدال (درویش) ئازا و عاقل و قسه خوهش بیونه، که کارئان فهقهت گرده نشینی (گوشه گیری) و باس خودا و پهئ غامبهر و قسهیل خاس بئوه. تا روژئی، تئخ سمردهوا، تمخت و بهخت ئان شئو ئی، زقوم ده یهئ لا، بئ مالئ ده لائی ترهوا، زور پئینان دئارئ. تا جی که ده ناچاری پهلام (پناه) بهنه ئشکهفتئ. ئمجا ژه وهئ شت (شدت) ورسگی و رفوتیلئی (فقر) که فنه چه بکهم، چه بکهم! زهمین بهخ و ئاسمان رهق، پیر ئهفداله ئل ناچار کهئ، گشت هاوړئیل و موریدهیل ئ ده دهور خوهئ کووهو بکهئ. ئهفداله ئل چو جار جارن، دؤمائ کمئ قسه و باس و زکر و هوو هوو، چو چه مهوری ده دهور بیک چه مهور دون. پیر رفو خهئ وه بیکئ له یاران ئ ئو فوشئ، « بهسه دؤنی زقوم و ورسگی ده پهسا (دارد) بهن بهن گیانمان ببن، تو که له گشت بئو چکتری ئهلس باوشئ هئ زم و چیلگ گردهو بکه، تا ئاگرهو بکهم. »

پیاک دوگهزی (بلند قد) نام قهئ جهریاک (کتابه از آماده)، کهمئ ده خوئو دؤئ که ئهرا چه ده ناو ههم ئان وه ئهق وئ! ئهرا به له ژئ رکار دهر بچوو وه نموده ئی و ناراحتی دهس ئهلس شان رهقیقئ نهئ و ئو فوشئ، « وه شهرتئ دچم که ئهوه ئئ رهقیق لاراسمه بچوو. »

رهقیقهیش وائی بهئ (تعجب می کند) وه ناراحتی ئو فوشئ، « منیش وه شهرتئ دچم که ئهوه ئئ رهقیق که شمه بچوو. » خوئاسه ئئ شهرت و مهرج باتل ده نام ئان خر خوهئ تا دؤمائ چهن ئ، زقوم سقان سووز، چو سان بان سه ئان، رهق ئان کهئ و گشت بئ سمر شوون دون...

خوهزهو (کاشکی) چاره ئوس (سرنوشت) ئهو چل ئهفداله نموه توشمان. چون ئیمهیش جوور ئهوان چاوه رئیم کهس تر یا کهسان تر کارئ بکهن، ئهو کهسانیش چاوه رئان ئیمه کارئ بکهم دهئ دهور باتل، گیر کهفیمن مهگر خودا خوهئ...

کامران رحیمی

پیشتر پدائیم

شعر: در استان ایلام شاعران از مضامین عاشقانه، عرفانی، حماسی و با زبان کردی در شعر خود استفاده کرده اند. شاکه و خان منصور، غلامرضا خان ارکوازی، میرنوروز و باوانه ملکشای ... از قدیمی ترین شاعران ایلام هستند. بعد از انقلاب اسلامی نیز شاعران بزرگی به زبان فارسی و کردی شعر سروده اند که ایلام را به عنوان قطب بزرگ شعر فارسی و کردی مطرح کردند.

«مزگانی»

مزگانی، هه ئ مزگانی	هه ئ هه ئ وه تو مزگانی
به و بکه شادمانی	زو که ئهرا نیه زانی
یه جه شن تئقلا به	زو که نهلس ده ئ خه وه
عه تر و گول و هه ویرئ	باوگم گشتئ ها ویرئ
نوشئ ده مانگ به هه من	گول، هاوردن وه گولشه ن
وه رز چه رمگ زمسان	هه میشه، ها پیشتمان
شه هیدان نیشتمان	هه میشه، ها پیشتمان
دبار ئزی نیشتمان	نیشتمان گشتمان

مصطفی بیگی

آیا شما می توانید چند نمونه از شاعران معروف ایلام را نام ببرید؟

پیشتر بدانیم

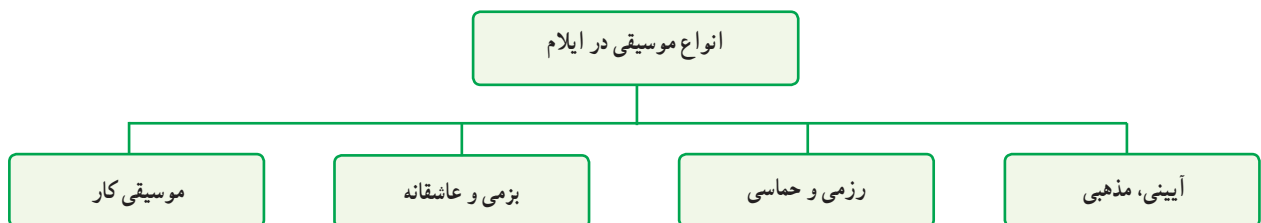

نمونه‌هایی از ترانه‌های محلی استان: انارژده باخان هه‌ل هه‌ل، لاهه لاهه ... شما نیز چند نمونه ترانه محلی نام ببرید.

نه- نار ده باخان
 نه- نار ده- باخان- به‌لئی
 شامگه رزاخان به‌لئی
 وه- فراو ده- زاخان به‌لئی
 نه- نار هه- یه- سه به‌لئی
 گوژ ده- سه- ده- سه به‌لئی
 که- ل- وه- م و میه- سه به‌لئی
 نه- نار ده- باخان به‌لئی
 که- ژ- وه- م ده- زاخان به‌لئی
 نه- نار ده باخان به‌لئی
 شامگه رزاخان به‌لئی

موسیقی محلی

موسیقی ایلام ریشه در اسطوره‌ها و افسانه‌ها و آیین‌های مردمان این دیار دارد و از گذشته جزئی از زندگی آنان بوده است و از آن در مراسم شادی و سوگ استفاده شده است.

به دلیل شرایط اجتماعی و محدودیت‌های عرفی هنر موسیقی در ایلام کم رنگ بوده است، ولی امروزه موسیقی در سه محور سنتی، محلی و پاپ در میان جوانان گسترش یافته است و هنرمندان ایلامی در انجمن موسیقی استان فعالیت می‌کنند.

هوره: اصیل‌ترین موسیقی کردی است که برگرفته از واژه اهورا است؛ با ضرب‌آهنگی سنگین و کشدار، نغمه‌ای حزین که درون مایه وصال، فراق، توصیف و سوگ دارد و به تنهایی و بدون ساز اجرا می‌شود. دارای مقام‌های مختلف از جمله: کزه، خربوی چر، دودنگی، هجرانی، لکی چر و... است.

- ۱- به نظر شما موسیقی تا چه اندازه با زندگی مردم ایلام عجین است؟
- ۲- مهم ترین آلات موسیقی ایلام را نام ببرید.
- ۳- پرکارترین ساز ایلامی که هم در سوگ (چه مه ر) و هم در سور (عروسی) به کار می رود، نام ببرید.

مراسم ازدواج و تشکیل خانواده در ایلام

مراسم ازدواج در استان شامل مراحل زیر است.

- ۱- په سه نیه (پسند کردن) ۲- خوازمه نی (خواستگاری) ۳- ده زورانی (نامزدی) ۴- سور (عروسی)
- خانواده ایلامی در گذشته به شکل گسترده و به صورت پدرسالاری بود و پدر بزرگ و مادر بزرگ و فرزندان و نوادگان با هم می زیستند. فرزندان پس از ازدواج در همان خانواده پدری زندگی می کردند و روابط خانوادگی گسترده و خویشاوندی پایدار بود. اما امروزه با شهرنشینی و صنعتی شدن جوامع، الگوی خانواده هسته ای در ایلام رواج یافته و فرزندان با ازدواج، یک خانواده جدید تشکیل می دهند. با این حال، در استان ایلام احترام به خانواده جایگاه ویژه ای دارد. به نظر شما حفظ آیین های سنتی ازدواج چه نقشی در پایداری زندگی زناشویی و خانواده دارد؟

شکل ۲-۳- مراسم عروسی سنتی

همیاری و تعاون

مردم ایلام همواره دارای شیوه های متنوع همیاری و تعاون یا به عبارت سنتی آن (هام نگره) بوده اند. در میان خویشاوندان کارها به صورت گروهی انجام می گرفته است. برای نمونه در امور مربوط به کشاورزی و سایر امورات زندگی تحت عنوان واژه محلی

(گه ل کومه ک) همه خوشاوندان در انجام کارها همیاری می کردند. البته در حال حاضر همان همگرایی ها و همکاری ها با عناوین امروزی باز تولید شده اند.

شکل ۳-۳- شیوه های همیاری در استان

جشن های محلی

در استان ایلام جشن هایی مانند : نوروز، عروسی، اعیاد مذهبی، و ... بر اساس آیین های باستانی، قومی و مذهبی برگزار می شوند. این جشن ها و اعیاد در بین مردم ایلام زمینه همبستگی و همیاری اجتماعی را فراهم کرده است.

فعالیت

در کدام یک از جشن ها شرکت داشته اید؟ گزارشی از آن تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

پیشتر بگوئیم

جشن نوروز : مردم ایلام مانند سایر اقوام ایران در پایان سال به پیشواز سال نو می روند و جشن عید را با دید و بازدید اقوام آغاز می کنند و به آرامگاه وفات یافتگان می روند، تا روز آخر عید به دامن طبیعت می روند و با انجام سیزده به در، سال جدید را با شادی هر چه تمام تر آغاز می کنند.

عزاداری در ایلام

عزاداری و سوگواری ریشه در فرهنگ ایلام دارد و آشنایان و اقوام با مشارکت در برگزاری مراسم سوگواری به خانواده مصیبت دیده کمک می کنند تا ضمن عزاداری برای عزیز از دست رفته، بتواند تعادل حیاتی خود را برای ادامه زندگی باز یابد و دچار مشکلات روانی و معنوی نشود. در ایلام عزاداری هایی نظیر پُرسه (فاتحه)، چه مه ر، عزاداری ماه محرم و ... وجود دارد.

چه مه ر : مراسم آیینی و نمایش اسطوره ای مرگ و تقسیم بارگران عزای عزیزان از دست رفته کردها است. هرگاه شخصیتی بزرگ از دنیا می رود، برای تحمل درد فراق، مراسم چمر برگزار می شود. بدین ترتیب که ابتدا میدان چمر را آماده کرده، و در میانه میدان (کوته ل گا) ایجاد می کنند. سپس مردم و مدعوین به شکل دایره صف بسته و نوازندگان با صدای ساز و دهل نوای چه مه ری را شروع می کنند. شاعران بدیبه گو (بویش یا دلو) در وصف متوفی ابیاتی را می سرایند و خوانندگان (ره و که ره یل) بر اساس مقام های مخصوص چمری با شاعر هم خوانی می کنند و هم زمان در جلوی صفوف زن و مرد بر مدار دایره می چرخند.

شکل ۴-۳- مراسم سنتی چه مه ر

فعالیت

به نظر شما مراسم عزاداری و گریه چه تأثیری در روحیه صاحب عزا خواهد داشت؟

موور : در پُرسه زنان مور با صدای سوزناک در وصف اموات خویش ابیاتی را با گریه می خوانند و گروهی با آن هم خوانی می کنند و بقیه زنان با صدای گریه آنها را همراهی می کنند.

بازی و ورزش محلی ایلام

تنوع زیاد بازی‌های محلی در استان ایلام نشان‌دهنده تحرک و جنب و جوش مردم است که در ارتباط متقابل با محیط زیست خود اجرا می‌شود و کارکردهای به‌خصوصی چون حماسی، نمایشی، کار و سرگرمی دارد. نظیر: هه ره زان (تاب بازی)، قاچان، پلان، پرقویچ، هفت سنگ، چو چزان، قُلان، زوران، کلاو روانی، هشاره‌شاره کی، زِر مَشْتِکی، زور مَشْتِکی، تناف کیشان (طناب کشی)، تیراندازی، اسب سواری و کوهنوردی.

فعالیت

در محل زندگی شما کدام نوع بازی در میان مردم رایج است؟ یکی را انتخاب و جدول زیر را تکمیل کنید.

	نوع بازی
	تعداد بازی کن
	وسایل بازی
	هدف بازی
	شرح بازی

شکل ۵-۳- بازی‌های محلی در استان

پوشاک محلی ایلام

بارزترین نماد فرهنگی هر ناحیه جغرافیایی لباس محلی است که تابع شرایط جغرافیایی و شیوه زندگی ساکنان آن منطقه است. استان ایلام با تنوع آب و هوایی و تابستان نسبتاً گرم و زمستان‌های سرد سبب شده است تا مردم برای محافظت خود از پوشاک سازگار با این محیط استفاده نمایند.

پوشاک مردان و زنان ایلام از تنوع، طرح و رنگ زیادی برخوردار است و شامل سرپوش و تن پوش و بالاپوش و پاپوش است. این لباس‌ها از نظر طراحی و کاربرد با توجه به فصل، نوع کار و مراسم با یکدیگر تفاوت دارند. برخی از اقلام این پوشاک شامل گولوه نی، سه روه ن، هه به ر، مه فنا، قه تره (چادر)، که مه رچین (پالتو)، که رواس، شوال، کلاش و گیوه، ته رق چین، کلاو و فه ره نجی و ستره و شال است که بیشتر از مواد محلی پشم و مو تهیه می‌شوند.

شکل ۳-۶- انواع لباس‌های محلی استان

فعالیت

- ۱- به نظر شما پوشاک محلی از چه قابلیت‌ها و مزایایی برخوردار است؟
- ۲- چرا امروزه پوشاک محلی در استان ایلام کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد؟ از طریق مصاحبه با افراد در محل زندگی خود گزارشی در این باره تهیه کنید.

صنایع دستی

تنوع طبیعی، فرهنگی و وفور مواد اولیه محلی گیاهی، دامی و... زمینه برای تنوع تولیدات هنری و صنایع دستی چون قالی، گلیم، جاجیم و نمدمالی، چیت بافی، پوشاک محلی و وسایل منزل را فراهم کرده است.

گلیم نقش برجسته با زمینه ساده و نقوش آن با گره کامل قالی از شاخص‌ترین صنایع دستی استان ایلام است که از مواد اولیه محلی تهیه می‌شود.

شکل ۳-۷- برخی صنایع دستی استان

شکل ۳-۸

خوراکی و غذاهای محلی ایلام

در استان ایلام خوراکی های مفیدی چون روغن دان و عسل طبیعی، شیرینی هایی چون برساق، کله کنجی، شله کینه، شاتیه (حلوای به گل) و انواع نان ساجی و تنوری و غذاهایی چون قه له ماسوآ، شوروا، ترخینه، مه که ش، کباب، قه لاو، هه لیسه، قایه رمه و غذاهای گیاهی همچون ته رگ، که نگر، پیچک، بوره ولی، تولیه و... تهیه می شود که از مواد دامی و گیاهان محلی به دست می آیند.

شکل ۹-۳- برخی خوراکی های محلی استان

تقویم محلی در استان

گاه شمار کردی ایلام و فصول سال بدین ترتیب است : فصل اول وه هار (بهار) از روز اول بهمن شروع می شود و تا پنجم اردیبهشت ادامه دارد، فصل دوم پایز (تابستان)، فصل سوم سرده وا (پاییز) و فصل پایان سال زمسان (زمستان) است.

پیشتر پیکانیم

مناسبت‌های زیر در طول سال بخشی از فرهنگ محلی مردم ایلام است.

* شب یلدا در شب اول دی ماه و آغاز چله بزرگ است که اقوام در این شب در یکی از خانه‌ها دور هم جمع می‌شوند (شویشینی) و بدون تجمعات از احوال همدیگر با خبر می‌شوند و بزرگ‌ترها با تعریف افسانه‌ها، مثل‌ها، قصه‌های کردی مجلس را گرم می‌کنند و تنقلاتی را صاحب‌خانه قبلاً تهیه کرده با چای صرف می‌کنند.

* (اول وهار) در شب اول بهار گروهی از جوانان و نوجوانان دسته جمعی به در منازل می‌روند و با در زدن این سرود «نمشه و نه وهل وه هاره خه یرده ی هوونه بواره» با آواز می‌خوانند و از طرف صاحب خانه پول یا مقداری خوراکی به صورت هدیه به آنها داده می‌شود.

* شب اول بهار (په پگه گه) مراسمی است که افراد فامیل و همسایه‌ها اجرا می‌کنند و در آن مقداری آرد را خمیر می‌کنند، یک مهره آبی در آن می‌گذارند، زیر خاکستر داغ پخت می‌کنند و بین اهالی تقسیم می‌کنند. سهمی که مهره در آن است، برای صاحب سهم مایه برکت است.

* چهارشنبه آخر اسفند ماه نیز مراسم چهارشنبه سوری با روشن کردن آتش برگزار می‌شود و جوانان و نوجوانان از روی آتش می‌پرند....

* پنجه در فرهنگ محلی ایلام، پنج روز پس از پایان سال تحویل است که مردم آن‌را جزء سال نمی‌دانند و برای آن آداب و رسوم خاصی دارند. آیا می‌توانید درباره آن تحقیق و در کلاس ارائه کنید؟

اعتقادات دینی و باورهای محلی

مردم استان ایلام مسلمان و شیعه دوازده امامی‌اند. باور و اعتقادات سنتی مردم استان برگرفته از مذهب، طبیعت و ... است.

پیشتر پیکانیم

باورهای زیر نمونه‌های رایج بین مردم در استان است.

اگر کف دست راست کسی بخارد، نشانه این است که به وی رزق و روزی برسد.

اگر در هنگام درست کردن خمیر کمی از خمیر بیرون پرت شود، نشانه رسیدن مهمان است.

* شمه و شمه مه کی (فال شب شنبه) برای آگاهی از خوب یا بد بودن نتیجه یک کار یا معامله‌ای که در پیش است یک نفر در شب شنبه مخفیانه کنار پنجره همسایه می‌رود تا اولین حرف یا جمله‌ای که به زبان آن خانواده جاری می‌شود را بشنود. اگر آن جمله نیک بود، نتیجه کار نیک خواهد بود اگر حرف بدی گفتند بر عکس.

ویژگی‌های فرهنگی استان

❖ **فالی چل سروه** : از فال‌های شیرین شب‌های بلند زمستان است. ابتدا یک نفر تسبیحی در دست می‌گیرد و چهل مهره از آن را مشخص می‌کند و سپس دست خود را همراه تسبیح در داخل کیسه‌ای گذاشته و یک مهره به نام الله و دیگری به نام مبارک محمد (ص) و سومی به نام علی (ع) کم می‌کند و بعد از آن به ترتیب هر نفر یک شعر می‌خواند و او یک مهره را از بقیه مهرهای تسبیح کنار می‌گذارد و بدین ترتیب محتوای آخرین شعر که برابر آخرین مهره است، سرنوشت فال را مشخص می‌کند. گفتنی است که این رسم خاص جنوب استان است.